

2.4.2. Zdolności muzyczne

Rozpoczynając rozważania na temat zdolności muzycznych należy wpięrw rozróżnić pojęcia uzdolnienia muzycznego od muzykalności. Pod terminem „muzykalność” (*musicality*) kryją się nie tylko uwarunkowania wykonywania czynności zawodowych w dziedzinie muzyki, ale również powszechna zdolność percypowania i rozumienia muzyki. Jest to zdolność do estetycznego delektowania się muzyką przy zrozumieniu form muzycznych, stylu itp., co umożliwia przeżywanie nastrojów muzycznych oraz ich ocenianie.

Natomiast uzdolnienia muzyczne (*musical aptitude*) to całokształt pomyślnego zajmowania się muzyką, wszystkie zdolności i cechy zarówno specjalne (słuchowe, techniczne), jak i ogólne (inteligencja, uwaga, pamięć itp.). Najważniejszym aspektem rozpatrywania uzdolnienia muzycznego jest traktowanie go jako gotowości do uczenia się i wykonywania określonych czynności zawodowych. Uzdolnienia muzyczne to zdolności produkcyjne, wrodzony talent stanowiący potencjalne podłoże dla rozwoju zdolności i osiągnięć muzycznych (Wierszyłowski, 1979).

Uzdolnienie muzyczne można traktować jako miarę potencjału do uczenia się, natomiast osiągnięcia muzyczne jako miarę tego, co już człowiek się nauczył. Autor testu „Średnia miara słuchu muzycznego” przekonuje, że duży wpływ na osiągnięcia ma środowisko dziecka. Postuluje, by w jak największym stopniu umożliwić dziecku kontakt z muzyką. Powinno ono słuchać każdego rodzaju muzyki, a najlepiej z wyraźnie zaznaczonym rytmem i skontrastowanej dynamice i barwie. Warto zachęcać dziecko do tworzenia własnych utworów, piosenek (niekoniecznie precyzyjnie) oraz do reagowania ruchem i tańcem na muzykę (Gordon, 1999).

Jan Wierszyłowski (1979), autor książki „Psychologia muzyki” twierdzi, iż o muzycznych osiągnięciach decydują (oprócz uzdolnień muzycznych) wszystkie podstawowe uwarunkowania psychologiczne - zdolności umysłowe, ruchowe, pamięciowe, a także właściwości morfologiczne, fizyczne, a zwłaszcza cechy charakteru, postawy, zainteresowania i motywacje. Osiągnięcia są więc zależne od trzech determinant:

1. od struktury fizycznej, temperamentu, fizjologii;
2. od zdolności;
3. od motywacji, potrzeb, postaw.

Szuman (1956) wyróżnił czynniki, które odpowiadają za rozwój wrażliwości na muzykę oraz stopień osiągnięć w zakresie działalności muzycznej. Są to:

- wrodzone struktura organiczna, szczególnie nerwowa, na odcinku odbiorczym, centralnym i wykonawczym;
- jakość i ilość doświadczenia;
- czynnik wychowawczy;
- aktywność własna (za: Wierszyłowski, 1979).

Za najważniejsze komponenty tworzące uzdolnienie muzyczne Wierszyłowski (1979) uważa zdolności słuchowe, umysłowe, ruchowe, pamięciowe, a także koncentrację uwagi, emocjonalny odbiór muzyki oraz zainteresowania i motywacje. Dla potrzeb niniejszej pracy uzdolnienia muzyczne osób z zespołem Williamsa potraktuję jako składową słuchu muzycznego oraz fonologicznego, słuchowej pamięci fonologicznej, pamięci melodii oraz zdolności skupienia uwagi na bodźcach dźwiękowych.

Słuch muzyczny

Dla percepcji (odbioru) muzyki podstawowe znaczenie ma adekwatny odbiór zjawisk dźwiękowych wraz z ich podstawowymi właściwościami.

Słuch muzyczny jest to czułość ucha na różnice pod względem wysokości, głośności, barwy i innych cech dźwięków. Postawy słuchu muzycznego kształtują się już w pierwszym roku życia, a okres pomiędzy 3 a 7 rokiem życia uznaje się za krytyczny dla jego rozwoju (Lewandowska, 2001).

Wyżej wymienione cechy analizatora słuchowego są według Polakowskiego (1969) niezbędnym warunkiem właściwej percepcji i zapamiętywania muzyki oraz jest podstawowym wyznacznikiem muzykalności.

Bezpośrednie zapamiętywanie, rozpoznawanie i odtwarzanie ruchu wysokościowego dźwięków i rytmu są prostymi przejawami słuchu muzycznego i poczucia rytmu.

Pamięć muzyczna

W literaturze przedmiotu wyłaniają się dwie główne koncepcje pamięci muzycznej. Przedstawicielem pierwszej z nich jest Seashore. W 1939 roku ogłosił on, że pamięć muzyczna jest to zdolność zapamiętywania dźwięków i interwałów izolowanych. Druga koncepcja wysunięta przez Von Kriesa i Billrotha z 1895 roku traktuje pamięć muzyczną jako „zdolność zapamiętywania materiału muzycznego zorganizowanego w postaci

melodii, tj. pewnej całości, struktury, zawierającej: rytm jako element najpierwotniejszy oraz dźwięki o różnym czasie trwania i różnej wysokości”(Polakowski, 1969).

Istnieją podstawy, aby pamięć w działalności muzycznej odtwórczej, jak i wszelkiej innej, uważać za czynnik o pierwszorzędym znaczeniu, decydujący o powodzeniu każdego muzyka (Wierszyłowski, 1979).

Im więcej analizatorów bierze udział w zapamiętywaniu jakichkolwiek treści wrażeńowych, tym trwalej są one pamiętane, łatwiej przypominają się, dłużej utrzymują się w pamięci. Można to tłumaczyć tym, iż w systemie nerwowym tworzy się większa ilość śladów oraz silniejsze powiązanie ich ze śladami już istniejącymi w mózgu. W procesie zapamiętywania muzyki szczególne znaczenie mają analizatory słuchowy i kinestetyczno-ruchowy.

Ponadto na jakość pamięci (łatwość i szybkość zapamiętywania, czas przechowywania zapamiętanych danych) wpływają cechy osobowości oraz zainteresowania.

Polakowski w swojej pracy *Zagadnienia zapamiętywania i odtwarzania muzyki* (1969) przedstawia kilka teorii dotyczących różnych podziałów pamięci muzycznych. Wśród najczęściej wymienianych dominują:

- pamięć instrumentalna, która dzieli się na pamięć dotyku (np. odpowiednia siła przy uderzeniu klawisza) oraz na pamięć kinestetyczno-ruchową zwaną „pamięcią palców” (np. stereotypowe ruchy odtwórcze);
- pamięć afektywna, która przechowuje tendencje i nawyki emocjonalne, bowiem zapamiętywanie melodii opiera się także na elementach uczuciowych, subiektywnym przeżyciem interwałów, zmian wysokości itp.;
- pamięć wzrokowa (dotyczy obrazów nutowego zapisu melodii);
- pamięć muzyczna sensu stricto czyli pamięć słuchowa, dźwięków, melodii i współbrzmień harmoniczych.

Uzdolnienia muzyczne a inteligencja

Percepcja muzyki wymaga pewnego wysiłku, gdyż nie ogranicza się wyłącznie do odbioru bodźców zmysłowych, lecz poszerzone jest o percepcję znaczenia, nadawanie sensu słyszonym zjawiskom oraz rozumienie ich. Proces ten może sprawiać trudność dla dzieciom i osobom dorosłym z upośledzeniem umysłowym (Jarkowska, 2004).

Rozważając korelację między uzdolnieniami muzycznymi a inteligencją należy zwrócić uwagę na dwa wiodące podejścia. Pierwsze, reprezentowane przez psychologię

Gestalt głosi, że uzdolnienia muzyczne są właściwością jednorodną, dla której szczególne znaczenie ma inteligencja ogólna. Przeciwstawne podejście - atomistyczne, ujmuje uzdolnienie muzyczne wielowymiarowo jako składową różnych części, które nie korelują z inteligencją ogólną (Gordon, 1999).

Przeszkody zewnętrzne i różnego rodzaju upośledzenia mogą działać mobilizująco, być czynnikiem pozytywnym w osiągnięciu zamierzonych celów (Adler, 1929, za: Wierszyłowski, 1979). Znane są przypadki uzdolnionych muzycznie osób upośledzonych, cierpiących na choroby psychiczne, całościowe zaburzenia rozwoju oraz niewidomych i niepełnosprawnych fizycznie. Dawniej wielu posiadaczy specjalnych zdolności muzycznych i talentów klasyfikowano jako osoby niedorozwinięte umysłowo. Jednakże istnieje prawdopodobieństwo, że byli to chorzy na schizofrenię i autyzm (Shuter-Dyson, 1986).

Badając uzdolnienia muzyczne dzieci o niskim poziomie inteligencji, a także dzieci młodsze, należy mieć na uwadze, iż związek między inteligencją a uzdolnieniem muzycznym zależy od adaptacji do sytuacji testowej, koncentracji uwagi, radzenia sobie ze stresem itd.

U dzieci opóźnionych w rozwoju często zdolności muzyczne przewyższają ich postępy w nauce innych przedmiotów, jednakże przeważnie są na niższym poziomie niż zdolności rówieśników. Od tej reguły są także wyjątki, zdarzają się bowiem dzieci upośledzone umysłowo, które posiadają przeciętne lub wyższe zdolności muzyczne. Wing (1955) sugerowała, że najważniejszą sprawą jest stworzenie takim dzieciom odpowiednich warunków do rozwoju posiadanych przez nie zdolności muzycznych (za: Shuter-Dyson, 1986).

W literaturze przedmiotu znane jest zjawisko połączenia znacznych zaburzeń rozwojowych z wybitnymi zdolnościami, umiejętnościami w dość wąskim zakresie. Osoby, które posiadają powyższe cechy określa się mianem idiot savant („zdolny idiota”). Nazwę zespół savanta nadał Langdon Down w 1887 roku, podkreślając jednocześnie współwystępowanie niskiego poziomu inteligencji z wybiórczymi uzdolnieniami. Wyjątkowe zdolności mogą przejawiać się w różnych dziedzinach, np.: talent muzyczny, uzdolnienia plastyczne, wybitne sprawności obliczeniowe, nieograniczona pojemność pamięci lub inne. Zespół savanta jest bardzo rzadko diagnozowany, dotychczas stwierdzono zaledwie 100 przypadków jego wystąpienia (Herzyk, 2005).

Typowe osiągnięcia muzyczne uzdolnionych osób upośledzonych to między innymi umiejętność bezbłędneho powtórzenia utworu muzycznego po jednokrotnym usłyszeniu,

grania znanych melodii ze słuchu, a także posiadanie doskonałej pamięci długotrwałej oraz umiejętność improwizowania i komponowania melodii. Uzdolnienia muzyczne często występują już od wczesnego dzieciństwa i nie wymagają wcześniejszego uczenia się muzyki, choć są chętnie ćwiczone i doskonalone bez żadnej zachęty z zewnątrz. Zdolności te utrzymują się przez całe życie.

Naukowcy badający podłoże neuroanatomiczne zespołu savanta wysunęli hipotezę o pierwotnym uszkodzeniu lewej półkuli mózgu, co wpływa na uaktywnienie półkuli prawej i kompensację utraconych funkcji. Potwierdza to fakt, iż za zdolności muzyczne, plastyczne, umiejętności obliczeniowe oraz hipermnezję (nadmierną zdolność pamięciową) w większym stopniu odpowiada półkula prawa. Geschwind i Galaburda (1987) twierdzą, że prawa półkula może stać się dominującą, ponieważ lewa rozwija się ontogenetycznie później oraz jest bardziej narażona na działanie szkodliwych czynników w okresie płodowym (za: Herzyk, 2005).

Naukowcy Semel i Rosner w 1991 roku na podstawie wywiadów z rodzicami dzieci z zespołem Williamsa opracowali dane statystyczne dotyczące związku pomiędzy tą chorobą a występowaniem szczególnych uzdolnień muzycznych. Zebrane dane kształtują się następująco:

- 90% dzieci z zespołem Williamsa przejawia swoistą miłość do muzyki,
- 87% lubi śpiewać,
- 86% łatwo zapamiętuje piosenki,
- 71% przejawia talent muzyczny (Semel, Rosner, 2003).

Lenhoff (1996) potwierdza powyższe dane. Twierdzi, iż większość osób z zespołem Williamsa przejawia relatywnie duży zakres uwagi dla czynności muzycznych, słuch doskonały, niespotykane poczucie rytmu oraz zdolność do szybkiego uczenia się piosenek (co ciekawe, również w obcych językach). Znaczna część badanych potrafi odtworzyć dawno nie słyszaną melodię i słowa piosenki. Posiadają umiejętność rozróżniania dźwięków, tonów i rytmów. Nie sprawia im trudności zagranie melodii ze słuchu. Często improwizują i tworzą nowe melodie, a także uwielbiają występować przed publicznością (Semel, Rosner, 2003).

Niestety dzieci z zespołem Williamsa na swojej drodze rozwoju muzycznego napotyka olbrzymie trudności. Przeważnie nie są w stanie odczytać zapisu nutowego ze względu na niski poziom myślenia abstrakcyjnego. W dziedzinie gry na instrumentach mają do pokonania następną barierę - ograniczenia w sferze sprawności manualnej.